

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมมนุษย์แต่ละสังคม มักมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการเมือง เศรษฐกิจ และค่านิยม แต่ภายใต้ความแตกต่างเหล่านี้ สังคมทุกหนทุกแห่งทั่วโลกมีลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่ง คือ สังคมเป็นการรวมตัวกัน เพื่อความอยู่รอดของสมาชิก การที่สังคมจะดำเนินไปได้ด้วยดีนั้น พฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคน ต้องเป็นสิ่งคาดคะเนได้ สมาชิกทุกคนจะต้องคาดคะเนได้ว่าคนอื่นๆ จะมีพฤติกรรมเช่นไรในสถานการณ์ต่างๆ ในสังคม (ยศ สันตสมบัติ, 2537, หน้า 7) พฤติกรรมที่คาดคะเนได้ก็คือ วัฒนธรรมนั่นเอง วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อทำหน้าที่กำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเหมาะสม ซึ่งก็คือความรู้สึกรู้จักคิด และการปฏิบัติของมนุษย์เอง เป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน หมายถึงวิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชน ที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมารวมทั้งความคิดต่างๆ ที่คนได้กระทำ สร้าง กำหนด สะสม และรักษาไว้และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมอาจอยู่ในรูปของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนวัตถุ สิ่งของ อันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2537, หน้า 81)

วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นการแสดงถึงการพึ่งพาระหว่างกัน ในความสัมพันธ์นี้มีความเชื่อและคุณค่าก่อให้เกิดการปฏิบัติ การประกอบพิธีกรรม ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมแล้วยังเป็นการถ่ายทอดความคิดความเชื่อต่อชนรุ่นหลังด้วย

วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์คิดค้นสร้างขึ้น และร่วมกันใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ วัฒนธรรมจึงไม่ใช่เป็นของใครคนใดคนหนึ่งและ

วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมภายในชุมชนจะมีความโยงใยถึงกันทุกวัฒนธรรม มีความเกี่ยวข้องกัน แต่อาจจะแตกต่างกันไป สิ่งนั้นก็แล้วแต่หน้าที่ของวัฒนธรรม ที่สมาชิกสร้างกรอบขึ้นมาร่วมกันใช้ภายในชุมชน วัฒนธรรมมีทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม วัฒนธรรมด้านวัตถุเป็นวัฒนธรรมที่เน้นสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ สิ่งของ หรือวัตถุที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์ คิดค้น และสร้างขึ้น เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ สิ่งก่อสร้างและอาคารบ้านเรือน เป็นต้น วัฒนธรรมที่เน้นสิ่งที่เป็นนามธรรมได้แก่ ภาษา ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ลัทธิประเพณีต่างๆ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2538, หน้า 14)

ดังนั้นวัฒนธรรม อันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ จึงเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม จะต้องเรียนรู้ เพื่อจะได้ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งในการเรียนรู้วัฒนธรรมทำให้สมาชิกในสังคม ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างเดียวกัน และเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ทำให้แตกต่างจากสังคมอื่นอย่างชัดเจน เช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี (กาญจนา แก้วเทพ, 2538, หน้า 81) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงระบบคิด ความเชื่อ และทัศนคติร่วมกันของคนในแต่ละสังคม ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมหรือการปฏิบัติของคนในสังคมนั้นๆ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537, หน้า 5) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือ ระบบคิดของมนุษย์ที่ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติหรืออำนาจเหนือมนุษย์ ที่ฝังตัวอยู่ในเครือข่ายต่างๆ ที่ซับซ้อนซึ่งร้อยรัดกันอยู่อย่างมีสัมพันธ์ภาพภายในระบบคิดของสังคม ความสัมพันธ์ทั้งสามชุดนี้ เป็นตัวกำหนดแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ของมนุษย์ ได้แก่ วิถีชีวิตและแบบแผนการใช้ทรัพยากร วิถีชีวิตด้านสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาล วิถีชีวิตด้านการเมืองการปกครอง วิถีชีวิตด้านศาสนาและระบบความเชื่อ วิถีชีวิตด้านข้อมูลข่าวสารและนันทนาการ และวิถีชีวิตด้านการจัด ระบบครอบครัว เครือญาติ เป็นต้น

แนวคิดนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจอยากจะทราบว่า ชุมชนมีระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทั้งสามด้านนี้อย่างไร และมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนในด้านต่างๆอย่างไร เช่น การใช้ทรัพยากรครอบครัว เครือญาติ เป็นต้น การวิจัยนี้จะช่วยให้เข้าใจความเป็นชุมชน และวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

เพื่อศึกษาระบบคิดของคนในชุมชนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ 3 ด้าน คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ได้ข้อมูลจากการศึกษาที่เป็นวิถีชีวิตและการปฏิบัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มีอยู่ในกิจกรรมการปฏิบัติของชุมชนในแง่ของระบบคิด ของชุมชน ผลการวิจัยนี้จะช่วยให้ผู้ทำงานกับชุมชนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวที่มีอยู่ ซึ่งจะช่วยให้สามารถนำมาใช้ในการสร้างกลุ่ม องค์การชุมชน รวมถึงกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับสภาพชุมชนนั้นๆ

นิยามศัพท์

ระบบคิด หมายถึง วิธีคิดที่เชื่อมโยงไปสู่คุณค่าและความเชื่อของคนในสังคม ที่มีต่อเรื่องใดๆ ซึ่งจะมีผลต่อการกำหนดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในสามด้าน ได้แก่ ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ขอบเขตการศึกษาวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษครั้งนี้ พื้นที่ที่ศึกษาผู้วิจัยได้เลือกศึกษาหมู่บ้านโละ หมู่ที่ 3 ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีเหตุผลในการคัดเลือกพื้นที่ทำการวิจัยได้อาศัยเกณฑ์การเลือก คือ เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลานาน ยังคงมีผู้นำอาวุโสในการประกอบพิธีกรรมความเชื่อ อย่างสัมพันธ์กับธรรมชาติ คน สิ่งเหนือธรรมชาติ และยังมีระบบความคิด ความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตต่างๆ โดยมองเห็นจากการปฏิบัติกิจกรรมของชุมชน คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี การส่งเคราะห์ การสืบชะตา เป็นต้น

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะศึกษาถึง

2.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

- 2.1.1 ลักษณะทางกายภาพ
- 2.1.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน
- 2.1.3 ด้านการศึกษาและการติดต่อสื่อสาร
- 2.1.4 ด้านสุขภาพอนามัย
- 2.1.5 ประชากร
- 2.1.6 ด้านเศรษฐกิจ
- 2.1.7 ลักษณะภาษา อาหาร และการแต่งกาย
- 2.1.8 ด้านการเมือง การปกครองในชุมชน
- 2.1.9 ด้านศาสนา และความเชื่อ

2.2 ระบบคิดของชุมชน โดยศึกษาในประเด็นระบบคุณค่า ความเชื่อ พิธีกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในวัฒนธรรมชุมชน 3 มิติ คือ

2.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน

- ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ
- ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นเครือญาติ

2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ

- คนกับป่า
- คนกับดิน
- คนกับน้ำ

2.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

- ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีบรรพบุรุษ
- ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีปกครอง
- ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีควบคุมปัจจัยการผลิต

3. แหล่งข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่ศึกษา คือ

3.1 ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้อาวุโส ผู้นำทางพิธีกรรม

3.2 ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน กรรมการหมู่บ้าน เจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้าน ครู
เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น

3.3 สมาชิกของชุมชน เช่น กลุ่มคนวัยกลางคน กลุ่มหนุ่มสาว เยาวชน